

SZILÁGYI CSABA

Szántó (Arator) István: *Historia anni Jubilaei 1575* [...] című munkája

Két forrásközlés*

A szerző és műve

Szántó (latinul: Arator) István jezsuita szerzetes a hitújítás korának fontos és ismert szereplője. 1540 táján született a dunántúli Devecseren. 1560-ban került Rómába, a Collegium Germanicumba, s a következő évben belépett a jezsuita rendbe. Az 1575-ös jubileumi évben, Rómában magyar gyóntatóként dolgozott. Kezdeményezője volt az Örök Városban a Collegium Hungaricum alapításának.¹ Ezután Erdélybe került, ahol Kolozsvárott, majd a partiumi Váradon hatalmas energiával prédikált, és gyakran hitvitákat folytatott a protestánsokkal. Az 1588 decemberében tartott megyesi országgyűlés kitiltotta a jezsuitákat Erdélyből, ezután Bécsben élt (1591–1601).² Életművének fontos része a Biblia magyarra fordítása³ és a Korán cáfolata.⁴ Olmützben halt meg 1612-ben. Szántó szenvedélyes és fáradhatatlan jezsuita író, szónok, hittérítő volt. Tevékenysége és munkássága előkészítette a XVII. századi katolikus megújulást. Méltán tarthatjuk Pázmány Péter szellemi elődjének is, noha a két jezsuita személyisége között jelentős különbségek voltak.

* A két forrást korábban különböző helyeken már közöltem (lásd a jegyzetekben). Most egybeszerkesztve közlöm, néhány pontosítással, kiegészítéssel. Szeretném, ha a kutatók széles körben ismernék ezeket a forrásokat!

¹ Életét, munkásságát lásd: SZITTYAY Dénes (1994), Szántó (Arator) István SJ élete és munkássága. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (Essays in Church History in Hungary)*. Regnum. 6, 5–33.; Charles O'NEILL, Joaquín DOMÍNGUEZ (directores) (2001), *Diccionario Histórico de la Compañía de Jesús, Bibliográfico-Temático*. I–IV. Roma–Madrid, Institutum Historicum S.I. – Universidad Pontificia Comillas. 3678.

² Szántó erdélyi működéséről lásd: SZILÁGYI Csaba (2002), Szántó (Arator) István erdélyi és partiumi működése (1580–1588), *Történelmi Szemle* XLIV, 3–4. 255–292.

³ SZILÁGYI Csaba (2007), „A két jezsuita” bibliafordító: Káldi György és Szántó (Arator) István. In MACZÁK Ibolya (szerk.) (2007), *Summa. Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*. Piliscsaba. (Pázmány Irodalmi Műhely. 7.) 300–304.

⁴ A munka megjelent nyomtatásban: LÁZÁR István Dávid (s. a. r.) (1990), *Confutatio Alcorani*, 1611. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 27.) Szeged.

Szántó Rómában aktívan részt vett az Erdélyi Misszió (*Missio Transylvanica*) szervezésében.⁵ Báthory Istvánt lengyel királlyá történő megválasztása (1575) után levélben köszöntötte.⁶

Szántó tehát 1574 végén azért került Rómába, hogy az 1575-ös jubileumi szentévből magyar gyóntatóként a zarándokok rendelkezésére álljon. Erről a nagy egyházi eseményről részletes beszámolót írt, amelynek címe: *Historia anni Jubilaei 1575 [...], cui pro exactiori historiae cognitione, praemittitur tractatus de peregrinationibus ad loca sacra, et de antiquitate indulgentiarum, atque anni jubilaei.*⁷ Szittyay Dénes e munkával kapcsolatban a következőket jegyezte meg: „Rómában Szántó egy másik művet is írt, amely a szentévből kapcsolatban annak ünnepeiről szólt, de egyben történelmi vonatkozásokat is tartalmazott mindazokra vonatkozólag, akik Magyarországból ez alkalommal az örökvárost felkeresték. Szántó e kéziratát 1598-ban újra átdolgozta és a gráci rendház cenzorainak megküldte. De ezek nyolc hónap múltával adták ki kezükből, s csak akkor küldhette Rómába kiadás végett. A munka azonban, részben terjedelmes volta miatt, nem nyerte meg a római páterek tetszését, másrészt ekkor már készülöben volt Bellarmin hasonló tárgyú értekezése, s így az sem láthatott napvilágot.⁸ Minthogy a jezsuiták levéltárát 1870-ben az olasz állam nagyrészt lefoglalta, és az állami Biblioteca Nazionale Vittorio Emanuele gyűjteményében helyezte el, erős a reményem, hogy Szántónak a jubileumról írott munkája valamelyik szerencsés kezű magyar kutató révén közismertté fog válni, mert a jezsuita rend levéltárának ama részében, amelyet akkor megmentettek, nincs meg.”⁹ A kézirat nem vészett el, Spanyolországban, Alcalá de Henaresben található. Joggal tehetjük fel a kérdést: mikor és milyen módon került Spanyolországba Szántó kézírata? Az Alcalá de Henaresben található Szántó-munkával kapcsolatban – levélben – érdeklődtem az ottani levéltárostól. José Torres García SJ a következőket közölte: „Nem tudjuk, hogy milyen úton-módon került levéltárunkba Szántó jubileumról írt kézírata. Amikor III. Károly király Spanyolországból és minden gyarmatáról elűzte

⁵ SZILÁGYI CSABA (2006), *Szántó (Arator) István mint a Missio Transylvanica szervezője*. In SZILÁGYI Csaba (2006) szerk. *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, Piliscsaba. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 2.) 131–141.

⁶ Ladislaus LUKÁCS (ed.) (1969), *Monumenta Antiquae Hungariae*, I. (=MAH I). Roma (Monumenta Historica Societatis Iesu 101.) 562–602. Báthory lengyel királlyá történő megválasztásáról lásd: HORN Ildikó (2009), *Hit és hatalom*. Budapest, Balassi Kiadó. 127–128.

⁷ *Historia anni Jubilaei ...* (=HAJ) lelőhelye: Alcalá de Henares, Spanyolország, Arch. Prov. Tolet. S.I. Ms. 23. A kéziratról lásd: SZILÁGYI Csaba (2001), Szántó Arator István *Historia anni Jubilaei 1575 [...]* című munkájának ismertetése. In *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Regnum*. 3–4. 19–45.

⁸ Vö. Ladislaus LUKÁCS (ed.) (1987), *Monumenta Antiquae Hungariae*. IV. (=MAH IV.) Roma (Monumenta Historica Societatis Iesu 131.) 390.

⁹ SZITTYAY 1994:16. Szittyay mondatait szöveghűen idéztem!

a jezsuitákat (1767), az összes javaikat birtokba vette: házaikat, könyvtárait, személyes irataikat, képeiket stb. Egészen 1814–1815-ig mindezeket a királyi hivatalban őrizték. Amikor 1820-ban ismét elnyomták a jezsuitákat Spanyolországban, a »Creditum Publicum« magához vette az összes dokumentumot, amelyeket szétszítottak a különféle minisztériumok között. Széthordásuk az 1868-as forradalom után kezdődött meg. A jezsuitákra vonatkozó különféle dokumentumok számos aktacsomóját olcsón eladták, mint semmit nem érő dolgokat, amelyek arra jók, hogy elégecsék például valamelyik pékség kemencéjében. Az aktákat Don Francisco Javier Bravo, a jezsuiták nagy barátja kezdte felvásárolni. Személyes erőfeszítésének köszönhetően képes volt visszaszerezni mintegy 60 000 dokumentumot, amelyeket átadott a Társaságnak. Levéltárunk bizonyos dokumentumait egyes jezsuita atyák vásárolták antikváriumokban, ez ilyenkor a dokumentum címlapján bejegyzésre kerül. Szinte egy dokumentumról sem tudjuk, hogyan került levéltárunkba. Páter Puyal, aki a XIX. században két alkalommal volt tartományi rendfőnök, nagy erőfeszítéseket tett számos dokumentum visszaszerzésére, ezek most levéltárunkban találhatóak.”¹⁰ Páter Torres és Szittyay közlésében egyértelmű, hogy a XIX. század második felében mind Itáliában, mind Hispániában – a kialakult politikai helyzet miatt – jelentős jezsuita dokumentumok tűntek el. Ha elfogadom Szittyay megállapítását, miszerint 1870-ben a lefoglalt jezsuita iratok között lehetett Szántó munkája, akkor P. Torres közléséből joggal következtethetünk arra, hogy valamelyik jezsuita találhatott rá és vitte magával a Toledói Provinciába.

A kézirat Spanyolországba kerülésének kutatása során Alfonso Carrillo jezsuita atya neve is számításba jöhet, akiről elképzelhető, hogy ő vitte Alcalá de Henaresbe Szántó munkáját. Erre a feltevésre Szilas László munkáját olvasva jutottam.¹¹ Carrillo spanyol születésű volt, aki 1591 és 1599 kö-

¹⁰ „Nescimus quomodo pervenerit ad nostrum Archivum Manuscriptum illud De Iubileo, P. Aratoris. Cum Rex Carolus III Societatem Iesu expulsit Hispania (1767), et omnibus suis Dominiis, potitus est omnibus bonis eius: domibus, bibliothecis, documentis personalibus, picturis, etc. Usque ad 1814–15, servabantur omnia haec sub administratione regia. Cum anno 1820 denovo suppressa est Societas in Hispania, »Creditum Publicum« assumpsit omnia documenta, quae distributae sunt inter diversa Ministeria. Post revolutionem anni 1868, inceperunt dispergi. Multi fasciculi variae documentacionis super Societate venundati sunt parvo pretio, ut res nullius momenti, aptae ad arandum v. gr. in fornace cuiuslibet pistrini. D. Franciscus Xaverius Bravo, magnus amicus Societatis, incipit emere documenta illa. Suo proprio nixu potuit recuperare saltem sexaginta millia, quae Societati tradidit. Quaedam documenta nostri Archivi empta sunt ab aliquibus Patribus Jesuitis »in tabernis librariis ubi venumdabantur libri antiqui«, et sic constat in fronte documenti. De fere omnibus documentis ignoramus quomodo apparuerint in nostro Archivo. Pater Puyal, qui Superior Provincialis fuit in duabus occasionibus saeculi XIX, curavit magna vi recuperare multa documenta quae nunc inveniuntur in nostro Archivo.” A levél eredetije a birtokomban van.

¹¹ SZILAS László (2001), *Alfonso Carrillo jezsuita Erdélyben (1591–1599)*. Budapest, ME-TEM-könyvek. 34.

zött Erdélyben Báthory Zsigmond környezetében egyrészt egyházpolitikus volt, másrészt diplomáciai szolgálatot is ellátott. A szerzetes 1553 novemberében született Alcalá de Henaresben, 1571-ben lépett be a jezsuita rendbe. 1589-ben Bécsben találjuk az osztrák provinciális helyetteseként. Carrillót 1590 karácsonyán nevezte ki Aquaviva generalis az erdélyi misszió újjászervezőjévé. Erdélyi küldetésének végeztével 1600-tól 1608-ig az osztrák provincia vezetője volt. 1608 tavaszán tért vissza Spanyolországba, ott az alcalái kollégium rektora volt. A rövid életrajzi adatok alapján a következő biztos lehet: Carrillo Szántót személyesen ismerte. Véleményem szerint Carrillóra mint osztrák provinciálisra bízhatta Szántó a *Historia anni Jubilaeit*, hogy vigye magával Spanyolországba, s ott őrizze meg. Az egyik lehetséges variáció szerint így került Alcalába. Ezt egyértelműen bizonyítani nem lehet, viszont Carrillo az egyetlen olyan személy, aki az osztrák provinciában is, és Alcalá de Henaresben is tevékenykedett. Rajta kívül kinek kerülhetett volna a látószögébe az említett kézirat, s ki vitte volna Alcalába? Amíg erre a kérdésre nem tudunk megnyugtató választ adni, addig feltételezhetjük, hogy Alfonso Carrillo révén került a kézirat Spanyolországba.

Tekintettel arra, hogy Szántó *Historia anni Jubilaei 1575 [...]* című munkája nem került még kiadásra, ismertetem a kézirat tartalmát, felépítését. A munka címlapján az Ingolstadt és Dillingen városnevek olvashatók, mert Szántó először e városok valamelyikében akarta megjelentetni munkáját.¹² Ennek ellenére a kézirat nem jelent meg nyomtatásban, valószínűleg azért, mert egyrészt Bellarminónak ekkor készült el a búcsúkról írott munkája,¹³ másrészt pedig P. Rafael Riera SJ még XIII. Gergely pápa megbízásából latinul megírta az 1575-ös szentév történetét, amelyet később több nyelvre lefordítottak. P. Riera munkáját, amely tartalmában és formájában hasonlított Szántóéhoz, P. Schrenck 1599-ben fordította németre.¹⁴ Szántó munkája a következő részekből áll: Szántó az első részben a zarándoklat ó- és újszövetségi eredetéről, majd néhány egyháztanító ez ügyben kifejtett nézeteiről szól (8–64. ff.). A második rész a búcsúkkal foglalkozik (65–126. ff.), majd ezt követi a legértékesebb rész, azaz a szentév eseményeinek napló formában történő ismertetése 1574 karácsonyától, a Szent Kapu megnyitásától egészen 1575 karácsonyáig, a Szent Kapu bezárásáig (127–199. ff.). A mellékletben (*Appendix*) a szerző a szentév alatt történt rablásokat tárgyalja (200–203. ff.). E fejezet végén két cenzor, Johannes Klein és Johannes Mollensis aláírása látható (203. f.). A befejező részben egy zarándok beszélget egy római polgárral Róma város eredetéről, vallási életéről és a pápáról

¹² Josef WICKI (1975), Das Heilige Jahr 1575 in den Zeitgenössischen Berichten der Jesuiten. *Archivum Historiae Pontificiae*. Roma, 13. 295.

¹³ MAH IV. 390.

¹⁴ WICKI 1975:167., 296.

(204–220. ff.). A kézirat végén Szántó *carmenje* olvasható, amelyet a zarándokok számára írt (221. f.). A kézirat elején található a Ferdinánd főherceghez¹⁵ 1598-ban írott ún. *ajánlólevél*, amelyben Szántó a *Historia anni Jubilaei 1575* [...] c. munkáját a stájerországi kormányzó figyelmébe ajánlja. E két utóbbi kézirrattal foglalkozom részletesen, illetve a mellékletben teljes egészében közlöm azokat.

*A Ferdinánd főherceghez írt levél*¹⁶

Tekintettel arra, hogy Szántó munkája elejére átmásolta a korábban Ferdinándnak megírt és elküldött levelét, ezért hiányzik a címzés és a dátum, csak a „Princeps” megszólítással találkozhatunk. Így adódik a kérdés: Va-
jon Ferdinánd főherceg-e a tényleges címzett? Az ajánlólevél egyik mondatában olvashatjuk a következőket: „Továbbá a magam és a grazi kollégium nevében szerencsét kívánok Fenségednek, és hálát adok, hogy az Akadémiát igen bölcs és vallásos atyád létrehozta és megalapította [...]”¹⁷ Ferdinánd apja II. Károly (1540–1590) Belső-Ausztria főhercege volt, aki 1572-ben Grazba hívta a jezsuitákat, s egy gimnáziumot adományozott nekik, 1585-ben pedig megalapította a grazi egyetemet.¹⁸ Tehát a szövegösszefüggésből egyértelműen megállapítható, hogy a címzett II. Károly fia, Ferdinánd főherceg. Ezt erősíti meg Szántónak egy másik levele is, amelyet Aquaviva generálisnak küldött 1598. december 23-án Bécsből Rómába, és amelyben a kiadásra váró *Historia anni Jubilaei 1575* [...] című munkájáról számolt be. Ezzel kapcsolatban a következőt írta: „A könyv elején ajánlólevelet küldtem Stájerország Fejedelmének, ennek a levélnek a vége megváltoztatható, és valamelyik kardinálisnak elküldhető, akinek Tiszteletlenség jónak látja.”¹⁹ Az elmondottakból tehát egyértelműen kiderül, hogy Szántó 1598-ban a jubileumi évről szóló munkáját Ferdinánd főhercegnek ajánlotta.

Miért éppen Ferdinánd főhercegnek ajánlotta Szántó a szentévről készült munkáját? A kérdés megválaszolásához szükséges Ferdinánd életútját fel-

¹⁵ Ferdinánd (1578–1637) főherceg Belső-Ausztria kormányzója, aki 1596-ban vette át a három hercegség (Stájerország, Karintia és Krajna) és két grófság kormányzását. II. Ferdinándként magyar király volt 1619 és 1637 között.

¹⁶ HAJ 1–7.

¹⁷ HAJ 6. f. „Postremo ut et nomine meo, et collegii Grecensis Serenitatis tuae congratularer, et gratias agerem, quod Academiam a prudentissimo et pientissimo parente vestro erectam et fundatam, [...]”

¹⁸ Brigitte HAMANN (szerk.) (1990), *Habsburg Lexikon*, Budapest, Új Génius. 200–203.

¹⁹ MAH IV. 367. „In principio libri praemisi epistolam dedicatariam ad Principem Styriae, quae si paulum circa finem immutetur, poterit accommodari alicui cardinalium V. R. ac. placuerit.”

vázolni az 1600-as évekig. Ferdinánd II. Károly és Wittelsbach Mária bajor hercegnő fiaként 1578. július 9-én született Grazban. II. Ferdinánd néven császárként és magyar királyként halt meg 1637. február 15-én. Ferdinánd kora ifjúságától kezdve szigorú katolikus nevelést kapott. 1586-ban ő volt az első személy, aki beiratkozott az akkor alapított grazi egyetemre. Műveltsége alapjait azonban 1590-től az ingolstadti jezsuita egyetemen szerezte meg. Élete végéig a jezsuiták hű barátja maradt, közülük választotta gyónatatóit is. Apja halálakor Ferdinánd még kiskorú volt, így 1590-ben Grazban gyámkormány alakult, amely az ügyeket vitte. 18 éves korában nyilvánították nagykorúvá, ettől kezdve (1596) egyedül kormányozta Belső-Ausztriát.²⁰ A protestánsok már jezsuita neveltetése miatt is bizalmatlanok voltak iránta. Joggal. A következő kijelentést tette: „Inkább pusztaságban uralkodom, mint eretnekek felett, inkább akarom, hogy farkasok, rókák és egyéb vadak lakják az országot, mint hitetlenek”.²¹ Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a rendek, főleg a jórészt protestánsokból álló nemesség, amely a belső-ausztriai tartományokban igen erős volt, nem tette könnyűvé Ferdinánd számára céljai megvalósítását. A lutheri reformáció, minthogy az 1578-as brucki nyilatkozat (libellus) széles körű vallásszabadságot adott, mélyen gyökeret vert nemcsak a nemesség, hanem a városi polgárság, sőt a falusi jobbágyság körében is. A protestánsokkal az első erőpróba 1596-ban került sor a grazi hűbéri eskütétel alkalmával: Ferdinánd nem engedett a rendek követelésének, mégis megkapta hűbéri esküjüket.²² 1597-ben július 1-jén vonult be Grazba,²³ és utána 1598 nyaráig viszonylag nyugodtan élhettek a protestánsok, mert Ferdinánd hosszabb itáliai útra ment. Ellátogatott Loretóba, a Mária-zarándokhelyre, valamint Velencébe, Rómába – ahol találkozott a pápával is – és Firenzébe. 1598 nyarán hazatérve elhatározta, hogy helyreállítja az egységes vallásgyakorlatot.²⁴ A főherceg Georg Stobäus lavanti püspököt, Belső-Ausztria helytartóját bízta meg a „vallásreform” (így nevezte a főherceg környezete az ellenreformációt) tervének kidolgozásával. A megvalósítás fő munkatársa a seckai püspök, Martin Brenner volt. Stobäus inkább a politikai, Brenner pedig a vallási részt irányította. Stobäus 1598. augusztus 20-án kelt levele rögzíti a stájerországi ellenreformáció módszereit. Ebben a levélben a püspök leszögezi, hogy az uralkodónak joga van szabályozni az alattvalók vallási életét. A tartományok és a városok vezető állásaira csak katolikusokat nevezzen ki, a protes-

²⁰ HAMANN 1990:95–99.

²¹ BITSKEY István (1986), *Pázmány Péter*. Budapest, Gondolat Kiadó. 138.

²² HAMANN 1990:96.

²³ KASTNER Jenő (1935), Pázmány Péter grazi éve. *Katolikus Szemle*. 50. 99.

²⁴ ÖRY Miklós, SZABÓ Ferenc, VASS Péter az írásokat vál. (1983), *Pázmány Péter: Válogatás műveiből*. Budapest, Szent István Társulat. 23.

tánsoknak ne adományozzon nemességet, parancsolja meg, hogy mindenki írásban jelentse ki a katolikus hithez térését, és utasítsa ki a protestánsokat.²⁵ Időközben Hans Schmidt protestáns könyvnyomtató egy pápát gúnyoló képet akasztott ki a kirakatába. Erre válaszként 1598. szeptember 15-én a nyomdát betiltották, a kiadványok terjesztését megakadályozták. Tiltakozásként szeptember 28-án 19 protestáns elhagyta a várost.²⁶

Ferdinánd uralkodói módszere az ellenreformáció területén, úgy látszik, szimpatikus volt Szántó számára, s ezért ajánlja a *Historia anni Jubilaei* című munkáját az uralkodónak. Elgondolkozott, hogy a hatvanadik éve felé közeledő jezsuita szerzetes változatlanul a harcias ellenreformációnak volt a híve. Pedig Erdélyben megtanulhatta, hogy az ilyen jellegű magatartás nem vezethet jóra.²⁷ Mások voltak az ellenreformáció lehetőségei Belső-Ausztriában, és mások Erdélyben, illetve Magyarországon. Példa erre Pázmány Péter, aki 1597-ben érkezett először Grazba, és ott három éven át tanítván, egyértelműen elhatárolódott ettől a módszertől, noha személyes jó kapcsolat alakult ki közte és Ferdinánd főherceg között. Pázmány nem volt híve az erőszaknak. A magyar viszonyok között nem tartotta megengedhetőnek az osztrák tartományokban alkalmazott módszereket, egyháza belső újjászervezésével kívánt eredményeket elérni, nem pedig rendeletekkel.²⁸ Amikor Ferdinánd 1618-ban elnyerte a cseh és a magyar koronát, majd 1619-ben a német-római császári címet, joggal látta benne Pázmány a katolicizmus támogatóját. Pázmány akkor már esztergomi érsekként változatlanul jó barátja volt az uralkodónak, a célokkal ekkor is egyetértett, de a módszerekkel nem. Szántó heves protestánsellenessége miatt sohasem lett volna képes Pázmányhoz hasonló magatartást tanúsítani. Példa erre erdélyi működése.

Mikor írta Szántó Ferdinánd főherceghez levelét? Mint láttuk a stájerországi erőszakos ellenreformáció csak az 1598-as év második felében kezdődött el. Véleményem szerint Szántó a Grazból visszaküldött és az újabb cenzúrázásra Rómába küldendő könyvének²⁹ az elejéhez írta az ajánlást. Így 1598 szeptembere és decembere között kellett a levélnek keletkeznie. Ezt bizonyítja a levél befejező részében található „perge” ige (folytasd, járj azon az úton!) is, amely már egy megkezdett tevékenység, azaz az ellenreformáció folytatására szólít fel: „Vallásos lelkülettel járj azon az úton, hogy az eretnekséget felszámold, az ősi vallást tartományodban állítsd vissza,

²⁵ KASTNER 1935:9.

²⁶ KASTNER 1935:9.

²⁷ Vö. SZILÁGYI Csaba (1999), „Domine Pater Stephane.” Szántó Arator István váradi hitvitái. In KÓSA László (szerk.) (1999), *Fiatál egyháztörténések kollokviuma*. Budapest, ELTE Művelődéstörténeti Tanszék Kiadványai. 9–19.

²⁸ BITSKEY 1986:138.

²⁹ MAH IV. 366–367.

a katolikus hitet a neked alávetett országokban és városokban plántáld, Krisztus segítse vállalkozásaidat, és az igazság ellenségeit előtted alázza meg.”³⁰ Mivel az 1598-as év második felében ténylegesen elkezdődött az ellenreformáció Belső-Ausztriában, a levél is ekkor keletkezhetett.

Még egy fontos dolgot kell kiemelni: Szántó nem ismerte személyesen Ferdinándot. Szántó következő közlésével tudom ezt bizonyítani: „Ily módon Isten hatalmas munkáját a rómaiak és a zarándokok között láthattam, és sok mindent hallottam az elmúlt 1575-ös jubileumi évben, mert [a szentév] elejétől végéig Rómában voltam (ugyanis a Szent Péter[-bazilika] gyóntatói között egyedül én voltam a magyarok számára [a gyóntató]).”³¹ Számomra ezek a sorok felérnek egy bemutatkozással. Ugyanis ha személyes, állandó kapcsolat alakult volna ki Szántó és Ferdinánd között, akkor nem lett volna szüksége Szántónak arra, hogy emlékeztesse a főherceget korábbi tevékenységére.

A levélből most azt a rész emelem ki, amelyben Szántó összefoglalta a szent helyekre történő zarándoklatok céljait: „Mily nagyobb dicséretre és ajánlásra méltónak kell tartani azokat, akik Isten iránti igaz jámborság, az égi és az isteni filozófia, az igazi erények megszerzése, a legjobb [és] legnagyobb Isten kegyelmének és barátságának elnyerése miatt hosszú útra vállalkoznak. Templomokhoz és Istennek szentelt szent helyekhez mennek, és azokon a helyeken szentek ereklyéit tisztelik, hogy kétségkívül azok könyörgése által saját vétkeiknek bocsánatát Istentől elnyerjék, hogy a katolikus hitben a mártírok példája által megerősödjenek, az örök javak reményére indíttassanak, Isten és a felebarát szeretetére gyulladjanak, továbbá hogy az igazi okosságban, igazságosságban, lelki erősségben, mértékletességben tökéletesedjenek,³² és fáradságos türelem által a lélek szilárd alázatosságában és felajánlásában növekedjenek. Ezért végül minden vétektől megtisztulva az igazak az égben a megígért jutalmakat elnyerik. Ez a legfőbb és igazi bölcsesség, nem az a világi, amely kevélyé tesz, és amelyet Isten balgává tett. Az igazi bölcsesség az, hogy megismerjük az igaz Istent és féljük őt. Ugyanis a bölcsesség kezdete az Úr félelme; továbbá a megismert Istent igaz vallásossággal, hittel, reménnyel és szeretettel tiszteljük, parancsait megtartsuk, minden vétket, mint a lélek pusztítóját elkerülünk és visszautasítunk, valóban serényen és szorgalmasan megőrizzük a lélek tisztaságát és az élet feddhetetlenségét egészen az élet végső határáig. Ezért

³⁰ HAJ 7. f. „Perge animose haereses evellere, et avitam religionem in tuam provinciam reducere, et catholicam fidem in civitatibus et oppidis tibi subiectis plantare, aderit Christus coeptis tuis et inimicos veritatis coram te humiliabit.”

³¹ HAJ 5. f. „Huiusmodi magnalia Dei opera in Romanis et peregrinis cum plurima ego vidissem et audivissem praecedenti anno Jubileo 1575, et a principio usque ad finem praesens fuissem in urbe (eram enim unus ex poenitentiariis Sancti Petri pro natione Ungarica) [...]”

³² A négy sarkalatos erény.

mondja prófétája által a világmindenség Alkotója: »Ne a bölcsességével dicsekedjék a bölcs, s ne az erejével az erős, és a gazdag se gazdagságával dicsekedjék, hanem aki dicsekedni akar, azzal dicsekedjék, hogy van benne értő lélek és ismer engem, mert én vagyok az Úr, és én kegyelemben, igazságban és hűségben kormányzom a földet; ezekben lelem kedvemet – mondja az Úr.« És másik helyen a Megváltó ezt mondja: »Az örök élet az, hogy megismerjenek téged, igaz Istent, és akit küldtél, Jézus Krisztust.« És másik helyen a bölcs így szól: »Féld az Istent, és tartsd meg a parancsait! Mert ez az egész ember.« Ezután az előbb említett erények megszerzésére, alig lehet elmondani, hogy a szent helyek meglátogatása mennyi segítséget jelent. Ugyanis amikor a zarándokok megtekintik azokat a helyeket, ahol a mártírok Krisztus nevéért és a katolikus hit megvallása miatt rettenetes büntetéseket szenvedtek, miközben azoknak a csontjait és holttestét, amely a Szentlélek eszköze és temploma volt, vallásosan csókolgatják, a hitben csodálatos módon megerősödnek, és az igazság megvédésének érdekében hasonló dolgokra erősen bátorítást nyernek. Azért pedig, hogy bűneik bocsánatát elnyerjék, hosszú és veszélyes utakat vállalnak. Egyszerre gyakorolják a lelki állhatatosságot a nehéz helyzetekben, a türelmet, az alázatosságot és a szeretetet Isten és a szentek iránt, akikért az utak különféle nehézségeit vállalják. Ezenkívül gyakorolják az igazságosságot is, ami által önmagukat megítélik, és botlásaikért törekszenek Istent kiengesztelni testük megfélemezésével, és engedelmessé tételével megtisztítván lelküket a bűn minden szennyétől az önkéntes bűnbánat és a szentáldozás vétele által. Ezen kívül a szent helyek tiszteletre méltó szentsége rendelkezik (különösen ott, ahol valamely szenteknek a holtteste nyugszik) bizonyos titkos erővel, hogy az emberek hideg és érzéketlen szívét felszítsa Isten és a szentek iránti csodálatra és szeretetre. És így gyakran maguk az emberek csodálkoznak, hogy honnan származik a szokatlan vallásosság és mély tisztelet bennük. Ezért tudtak könnyen magukba fordulni azok, akik jámborul és vallásosan felkeresték a római templomokat, történjék ez akár Isten és a szentek jelenléte folytán, akár a helyek szentségéből adódóan. Ugyanis ha Isten mindenütt jelen van, sokkal inkább a saját házában, amely az imádság háza. Ha a nevében ketten-hárman összegyűltek között jelen van, annál inkább ott van, ahol több ezren gyűlnek könyörgésre és dicséretre. És a szentek szívesebben és gyakrabban vannak jelen ott, ahol holttestük pihen, és tisztelik őket, mint más helyeken, hogy könnyen láthatóak legyenek a megszámlálhatatlan csodákból azok, amelyek történtek és történnek a mártírok ereklyéinél. Ezekhez kapcsolódik a sokaság együttes lelkesedése a templomok meglátogatásakor, és különféle népek egyazon hite, egyazon vallása, az istentisztelet egyazon módja, akik kölcsönösen csodálják egymást, kölcsönösen buzdítják magukat jó példákkal a bűnbánatra, fogadalmakra és Isten dicséretére a szentjei között, kölcsönösen köszöntik egymást, és Istennek hálát adnak

kedvesebb fogadalmakkal, hogy az oly különféle népeket az egy, egyetemes, katolikus egyházba összegyűjtötte. És egyesek saját erőnyeik által, mint a csillagok fénylenek, kölcsönösen lehetőséget adnak egymásnak az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlásához.”³³

Aureus annus – *Szántó verse a jubileumi szentévről*³⁴

Szántó 26 sorban összefoglalta a jubileumi szentév teológiai és történeti jelentőségét. A vers első két sora a görög-római világ képével indul: 25 év után (1. sor: post quintum lustrum) Phoebus mint napisten szokatlan sugaraival most újra piroslóan ragyog. (2. sor: Insolitis Phoebus nunc rutilat radiis.) Phoebus Apolló mellékneve, aki a fény szép, fiatal görög istene, akit később Hélioszal, a napistennel is azonosítottak. Ő viseli gondját a jogrendnek és törvénynek, minden szépnek és jónak, a mi csak létezik. Ő tudatja a halandókkal Zeusnak a világ urának akaratát s öröködi a felett is, hogy ezen akarat betöltsék, hogy a halandók esküjüket megtartsák, és szavukat állják. Horatius a *Carmen saeculare*, a százados ének megírásakor szintén Phoebust hívta segítségül verse elején. Az antikvitásból vett kép arra is szolgál, hogy utána (3–11. sor) még erősebben tudatosodjon: az „örök atyának fia” (3. sor: Filius aeterni patris), azaz Krisztus az, aki „piros vérével megváltja a világot” (4. sor: Qui remidit mundum Sanguine purpureo), [...], „szent halálával eltörölt minden istentelen dolgot”. (8. sor: Morte sua sacra diluit omne nefas). A bűcsú latinul indulgentia (12. sor: Indulgentiarum munere), az indulgere igéből származik, aminek a jelentése „készt kegyet gyakorolni”. A katolikus egyház tanítása szerint „a már megbocsátott bűnökért járó ideigtartó büntetéseknek ezt az elengedését külön névvel indulgentiának, bűcsúnak nevezték.”³⁵ Szántó *Historia anni Jubilaei* című munkájának második részét a bűcsú értelmezésének szentelte. Ebben közli VIII. Bonifác pápa (1294–1303) *Antiquorum habet* kezdetű bulláját. Ez a pápa alapította a jubileumi szentév intézményét 1300-ban. A következőket írta: „A régiek megbízható elbeszélése szerint mindazoknak, akik Rómában felkeresték az apostolfejedelmek tiszteletre méltó bazilikáját, [azoknak]

³³ HAJ 1–2. ff. A latin szöveget lásd a Függelék 1. számú mellékletében, 2. caput: „Quanto maiori laude [...] et misericordiae exercenda opera praebent occasionem.”

³⁴ SZILÁGYI Csaba (2010), Aureus Annus: A jubileumi szentév. Szántó István (Stephanus Arator) ismeretlen carmenje. In Tomasz GALUSZKA Op, PÁL Attila Illés, Marek MILAWICKI OP, Balázs ZÁGORHIDI CZIGÁNY (redakcja=szerk.) (2010), *Historicus Polanus–Hungaricus. Emlékkönyv Pucilowski József Atya hetvenedik születésnapja alkalmából*. Kraków, Wydawnictwo Esprit. (Az eredeti szöveg: HAJ 221. f.)

³⁵ Diós István (ford.) (2000), *A bűcsú kézikönyv. Szabályok és bűcsüengedélyek*, Budapest, Szent István Társulat. 123.

nagy bűnbocsánatot és búcsúkat engedélyeztek. A mindenható Isten irgalmából és ugyanazon apostoloknak érdemeiben és tekintélyében bízva, az apostoli teljhatalommal mindenkinek, akik ezeket a bazilikákat felkeresik, és őszintén bűnbánatot tartanak és meggyónnak, a jelen és azután minden századik évben bűneiknek nemcsak teljes és bőségesebb, hanem a lehető legteljesebb bocsánatát fogjuk engedélyezni és engedélyezzük.”³⁶

A vers 12–18. sorából kiderül, hogy teljes búcsút nyernek azok, akik Rómában a négy főtemplomot: a Szent Péter-, Szent Pál-bazilikát, a Santa Maria Maggiorét, valamint a lateráni Szent János-bazilikát egy adott időtartamon belül – 30 nap a Rómában lakók részére, 15 nap az idegeneknek – naponta felkeresik, és bűnbánatot gyakorolnak. (12–18. sorok: *Indulgentiarum munere tutus erit / Contritus, fassus fuerit si crimina cuncta. / Bisque duo Romae templa revisat ovans / Sanctorum Petri, Pauli ducis, atque Joannis, / Et Mariae matris virginis atque sacrae. / Triginta vicibus Romanus templa reviset, / Advena quindenis, corde animaque pio.*)

Szántónak az 1575-ös szentév eseményeinek (*Historia anni Jubilaei*) ismertetéséből kiderül: XIII. Gergely pápa december 23-án tartott búcsújáráskor a pápa „septem ecclesias visitavit,” azaz hét templomot keresett fel.³⁷ Ez a közlés magyarázatra szorul: Mint láttuk, négy főtemplom volt kijelölve a zarándokok számára, hogy azokat felkeresvén teljes búcsút nyerjenek. Néri (Szent) Fülöp vezette be a hét templom körbejárását. Az volt a szándéka, hogy jelképesen végigjárják Krisztus keresztútját. A négy patriarkális bazilika mellett felkeresték a Szent Sebestyén-katakombát, a Szent Lőrinc és a Jeruzsálemi Szent Kereszt-bazilikát is. Akik ezeket a szent helyeket bejárták, azoknak 25 km-es utat kellett megtenniük!³⁸ Nem kis teljesítmény, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a pápa ekkor 74 éves volt. Ezeket az eseményeket így foglalta össze Szántó: „Növelte a zarándokok lelkesedését a jámborság és az alázatosság gyakorlásában a Szentatya, XIII. Gergely pápa, valamint az igen előkelő kardinálisok példája, akik nagy lelkesedéssel és lángoló szeretettel, a zarándokok csodálkozása közepette, jámborul és ájtatosan, gyakran felkeresték ugyanazokat a székesegyházakat, amelye-

³⁶ HAJ, 120. f. „Antiquorum habet fida relatio, quod accedentibus ad honorabilem basilicam principis apostolorum de urbe, concessae sint magnae remissiones, et indulgentiae peccatorum. [...] Nos de omnipotentis Dei misericordia, et eorundem apostolorum meritis, et auctoritate confisi [...], et apostolicae plenitudine potestatis, omnibus [...] ad basilicas ipsas accedentibus reverentur, vere poenitentibus et confessis, [...] in praesenti, et quolibet centesimo secuturo anno, non solum plenam et largiorem immo plenissimam omnium suorum concedemus et concedimus veniam peccatorum.” A szövegben a bazilikákon a Szent Péter- és Pál-bazilikák értendőek. VIII. Bonifác még százévente akarta megünnepeltetni a jubileumi évet, mert úgy gondolta, hogy a keresztény éra századfordulóinak az ünnepe lesz.

³⁷ HAJ 194. f.

³⁸ TURCSIK György (1999), *Szentévi zarándoklatok Rómában 1330–2000*. Budapest, Kerekes Kegytárgy Nagykereskedés. 15.

ket maguk a zarándokok is, a betegeknek és a szegényeknek alamizsnát osztottak.”³⁹

A vers 21. sorában olvasható az *Aureus annus* kifejezés. Ez a jubileumi év szép elnevezése: aranyév. Tudtommal csak ebben a versben fordul elő a jubileumi búcsú ilyen elnevezése. Véleményem szerint az aurea saecula, azaz arany századok (lásd 1. sor: Aurea consurgunt saecula), és az annus sanctus vagyis szentév kifejezések hatására született ez az új kifejezés az *indulgentia* megjelölésére.

A következőkben a vers keletkezési idejét, jelentőségét ismertetem. Mikor keletkezhetett a vers? Szántó az 1575-ös szentév, az *Aureus annus* történetét bizonyára – ahogy Szittyay is jelezte – még Rómában elkezdte naplószerűen írni, de a *carmen* később kellett írnia, hiszen az 1600-as szentévre invitálja a hívőket (A cím: *Ad omnes christianos fideles carmen invitatorium Romam ad annum Jubileum, millesimum sexcentisimum...*). A Ferdinánd főherceghez írt levél 1598 szeptembere és decembere között keletkezett. Ennek bizonyítását fentebb végig vezettem.

Ezek ismeretében feltételezhetjük, hogy a vers is ebben az időszakban (1598-as év második felében.) íródott, illetve mind az *ajánlólevél*, mind a *carmen* aktualitása az 1600 előtti egy-két évhez köthető. *A magyar irodalom története 1600-ig* című kötetben a következőket olvashatjuk: „Maradandó eredményeket hozott az első magyar jezsuitának, Szántó Istvánnak a szervező munkája, illetve a jezsuiták erdélyi (1579), majd második magyarországi (1586) megtelepedése. Ennek gyümölcsei irodalmi vonatkozásban azonban már csak a következő periódusra, a barokk korszak kezdeteire értek be”⁴⁰ Holl Béla gondozásában megjelent *Katolikus egyházi énekek* című munkájában az 1600 után keletkezett a katolikus énekek mellett versek is közlésre kerültek.⁴¹ Így például Vásárhelyi Gergely (1562–1623) jezsuita latin nyelvű versei is, amelyek a szerző különböző munkáiban jelentek meg. 1599-ben látott napvilágot Canisius Péter *Catechismus* munkájának magyar fordítása, amely időrendben az első Vásárhelyi-mű. Ha abból indulunk ki, hogy Szántó verse valamikor 1598 második felében készült, esetleg azt megelőzően, akkor a következő megállapítást teszem: Szántó distichonban írt *carmen*je az első olyan vers, amit magyar jezsuita írt latinul 1600 előtt, és nem volt ismert a kutatók számára! Az itt közölt verset a lelkiségtörténet

³⁹ HAJ 4. f. „Addebat animum peregrinis ad pietatis et humilitatis exercitia exemplum Sanctissimi Pontificis Gregorii 13., et illustrissimorum cardinalium, qui magna animi demissione et ingenti charitatis ardore, atque peregrinorum admiratione, eadem ecclesias, quas illi, pie et devote saepius invisebant, et aegenis atque pauperibus largas eleemosynas distribuebant.”

⁴⁰ KLANICZAY Tibor (szerk.) (1964) *A magyar irodalom története 1600-ig. I.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 488.

⁴¹ HOLL Béla (s.a.r.) (1974), *Katolikus egyházi énekek (1608–1651)*. Budapest, Akadémiai Kiadó (Régi magyar költők tára. XVII. század 7.). 418–429.

fontos részének tartom, hiszen a jubileumi búcsún való aktív részvételre buzdít. Mert aki részt vesz rajta az „szentebb lesz, mint azt megelőzően volt.” (26. sor: *Sanctior et fiet, quam prius ipse fuit.*)

A leírtak összegzéséhez Pásztor Lajos sorai kívánkoznak ide, aki a zarándoklatokról a következőket írta: „A katolikus egyház tanítása összhangban áll itt is a nép köréből feltörekvő igénnyel. A zarándoklás ugyanis nem sajátos katolikus jelenség. Ősi, primitív az a hit, mely szerint az istenség egyes helyeken különösen szívesen nyilatkozik meg, egyes helyeken könnyebben siet a hozzá folyamodók segítségére és az e helyeken történő tiszteletadás kiváltképpen kedves neki. Az emberi szív, a lélek ösztönös vágya – Istenhez és Isten kedveltjeihez időnként, főleg megpróbáltatások idején meghitt közelségbe kerülni – nyilatkozik meg e felfogásban. Ezen többnyire csodák által kinyilvánított helyeket mint kegyhelyeket a nép [...] is gyakorta felkeresi s ott sajátos tiszteletadással adózik Istennek és szentjeinek.”⁴²

Az 1575-ös szentévről szóló írások összegzése

A *Historia anni Jubilaei* itt közölt dokumentumai alapján a következő megállapításokra jutottam:

A jubileumi szent év szép latin elnevezése: aureus annus. Szántó distichonban írt *carmen*je az első olyan vers, amit magyar jezsuita írt latinul 1600 előtt, és nem volt ismert a kutatók számára.

A reformáció, illetve a Trienti zsinat után az 1575-ös szentév a pápaság megerősödését is tükrözte. Láttuk, hogy XIII. Gergely pápa milyen meghatározó szerepet játszott a jubileumi évben. Példás volt, ahogy megszervezte, illetve lebonyolította a zarándokok fogadását, s azok valóban gazdag élménnyel térhettek haza.

A szentév hatására sok protestáns rekatolizált. Szántó ezekről úgy számolt be, mint a szentév gyümölcseiről.

A különféle testvéri társulatok és a római nemesek nagy szeretettel fogadták a zarándokokat. Érdekes, egyben felemelő érzés lehetett látni a különféle színű zsákokba öltözött zarándokok bevonulását a Szent Péter-bazilikához. Róma valóban a keresztényi szeretetről tett tanúságot.

A teljes szentévről szóló tudósítás olvasása közben feltűnt, hogy az események külső megjelenítési formái az itáliai barokk stílus jegyében történtek.

⁴² PÁSZTOR Lajos (2000), *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, Budapest, METEM. 94–95.

Függelék

Forrásközlések

1. számú

Szántó (Arator) István levele Ferdinánd főherceghez

Summariium: 1. Az ókori bölcselkedők némelyike gyakran vállalt nagy és veszélyes utazásokat, hogy távoli földrészeken tudós férfiaktól tanuljon. 2. Inkább azok méltóak a dicséretre, akik istenfélelemből azon szent helyeket felkeresik, ahol a mártírok Krisztusért szenvedtek és megvallották katolikus hitüket. 3. Az 1575-ös jubileumi év rövid összefoglalása: A pápa és a kardinálisok a szegényeknek és a betegeknek alamizsnát osztottak. A Trinita dei Pellegrini⁴³ zarándokházban több mint 150 ezer zarándokot fogadtak be és látták el őket szükséges étellel. Öröm volt látni a zsákokba öltözött római nemeseket, és azt a néhány bíborost, akik többek között a zarándokok lábát megmosták, az asztaluknál felszolgáltak. Nem hiányoztak a protestánsok sem. Ők eleinte csak kíváncsiságból érkeztek Rómába, de miután megtapasztalták a zarándokok mély hitét, sokan rekatolizáltak. 4. Szántó Ferdinánd főhercegnek ajánlja munkáját. Felszólítja Ferdinándot a protestánsok elleni küzdelemre.

1. /1f/ Laudantur, Princeps Serenissime,⁴⁴ quidam philosophi gentiles, quod amore mundanae sapientiae allecti, magna itinera sponte susceperint, maria vastissima transmiserint, et distantissimas provincias, non sine magno periculo vitae diligentissime perlustraverint, ut viros quosdam quos fama et eruditione celebres exaudierant, coram intuerentur, et ex eorum sermone et conversatione aliquid eruditionis et sapientiae haurirent. Sic Pythagoras⁴⁵ Memphiticus vates adiit, et eorum arcanos libros scrutatus, de innumerabilibus saeculis observantiam didicit. Hinc contendit Babyloniam et Persidem, ut cursum syderum et magorum disciplinam perciperet. Inde Cretam adnavigavit, ibique una cum Epimenide⁴⁶ in Idaeum antrum descendit. Deinde accessisse eum in Lacaedemonem (scribit Trogus),⁴⁷ ut Lycurgi⁴⁸ et Minois⁴⁹ leges disceret. Posthac ad Olympicum certamen descendit, et Romam usque

⁴³ Néri Szent Fülöp kezdeményezésére alakult 1550-ben – a tizedik jubileumi évben – az a ma is működő jámbor társulat (Sodalitas Sanctae Trinitatis), amely a zarándokok lelki és testi gondozásával foglalkozott.

⁴⁴ II. Ferdinánd Belső-Ausztria kormányzója (1578–1637).

⁴⁵ Pythagoras görög filozófus, Kr. e. VI. sz.

⁴⁶ Epimenides híres jós és istentől ihletett költő Krétán, Kr. e. 596 körül.

⁴⁷ Trogus Pompeius római történétíró Augustus idejéből, Livius kortársa.

⁴⁸ Lycurgus legendás spártai törvényhozó.

⁴⁹ Minos király és törvényadó Krétán.

pervenit. Sic Plato⁵⁰ in Aegyptum gratia discendi porrexit, oleumque (ut Plutarchus scribit)⁵¹ quod ibi venderet victus gratia secum e Gaecia appor-tavit, tandem profectus est in Siciliam, et accessit ad eam oram Italiae, quae Magna olim Graecia dicebatur. Ad Titum porro Livium⁵² lacteo eloquentiae fonte manantem, de ultimis Hispaniae, Galliaeque finibus, quosdam nobiles venisse scribit B. Hieronymus.⁵³ Apolonius⁵⁴ vero philosophus intravit Per-sas, penetravit Caucasium, Albanos, Scytas, Massagetas, opulentissima Indiae regna, laboriosissime peragravit, et ad extremum latissimo Physon amne transmissio, pervenit ad Brachmanas Indorum sapientes, ut Hiarcum in throno aureo sedentem, et de Tandali fonte potantem, inter paucos discipulos, de natura, et de motibus syderum ac dierum cursu audiret docentem. Inde per Elamitas, Babylonios, Chaldaeos, Medos, Assyrios, Parthos, Syros, Phoenices, Arabes, et Palestinos, reversus Alexandriam porrexit Aethiopiam, ut gymnosophistas, et famosissimam Solis mensam videret in sabulo. Propter has tam distantes locorum peragrations, magno olim hi philosophi apud suos gentiles, habebantur in pretio, et admiratione. Sed si istorum vana curiositas, laudem aliquam apud philosophos meretur, quod tot provincias, atque regna adierint /2f/ propter amorem mundanae sapientiae, quae tamen multos habet sibi admixtos errores.

2. Quanto maiori laude, et commendatione digni censendi sunt illi, qui propter veram in Deum pietatem, propter caelestem, et divinam philosophiam, propter veras virtutes acquirendas, propter Dei Optimi Maximi gratiam et amicitiam consequendam, longa itinera suscipiunt. Tempa et loca sacra, Deo dicata adeunt et sanctorum reliquias in locis illis venerantur, ut nimirum eorum precibus, veniam a Deo suorum peccatorum obtineant, ut in fide catholica exemplo martyrum confirmentur, ad spem aeternorum bonorum excitentur, et ad Dei atque proximi amorem inflammentur, deinde ut in vera prudentia, iustitia, fortitudine animi, ac temperantia perficiant, et per laboriosam patientiam in solida animi submissione et devotione augeantur, quo tandem vitiis omnibus expiati, iustis in caelo promissa praemia consequantur. Haec est summa, et vera philosophia, non illa mundana, quae inflat, et quam stultam fecit Deus.⁵⁵ Haec est vera sapientia, cognoscere verum

⁵⁰ Platón görög filozófus, Kr. e. 427–347.

⁵¹ Plutarkhos görög író, Kr. u. 46 k.–119 után.

⁵² Titus Livius, római történetíró, Kr. e. 59–Kr. u. 17.

⁵³ HIERONYMUS, *epistula* 103. Szent Jeromos egyházatyja, keresztény író, 340 k.–419.

⁵⁴ Apollonios Kr. u. I. század. Alexandria lehetett a kiinduló pontja az új phythagoreizmusnak. Filozófiája a vallásérkölcsi elvek megalapozására szolgált. Ehhez az irányzathoz tartozott a tyanai Apollonios. Lásd Kecskés Pál (1981), *A bölcsélet története*, Budapest, Szent István Társulat. 138.

⁵⁵ 1Kor 1,20.

Deum, et illum metuere. Initium enim sapientiae est timor Domini;⁵⁶ cognitum deinde vera religione, fide, spe, et charitate colere, mandata eius observare, vitia omnia tamquam pestes animorum fugere, et detestari, mentis vero puritatem, et vitae innocentiam, usque ad ultimum vitae terminum sedulo ac diligenter conservare. Hinc per prophetam Conditor universi orbis ait: Non gloriatur sapiens in sapientia sua, et non gloriatur fortis in fortitudine sua, et non gloriatur dives in divitiis suis, sed in hoc gloriatur qui gloriatur scire, et nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam, et iustitiam, et iudicium in terra. Haec enim placent mihi ait Dominus.⁵⁷ Et in alio loco ait Salvator: Haec est vita aeterna, ut cognoscant te verum Deum, et quem misisti Iesum Christum.⁵⁸ Et in alio loco sapiens ait: Deum time et mandata eius observa: Hoc est enim omnis homo.⁵⁹ Porro ad praedictas virtutes acquirendas, dici vix potest, quantum adiuventi adferat, locorum sacrorum visitatio. Cum enim peregrini intuentur loca, in quibus martyres dira, per Christi nomen, et fidei catholicae confessione pertulerunt supplicia, dum sacra eorum ossa et corpora, quae fuerunt organa et templa Spiritus Sancti religiose exosculantur, in fide mirum in modum stabiliuntur, et ad similia pro veritatis defensione vehementer animantur. In eo autem quod pro obtinenda criminum suorum remissione, longa et aspera itinera suscipiunt, simul exercetur constantia animi in adversis, patientia, humilitas, et charitas erga Deum, et sanctos, propter quos varias viarum molestias subeunt. /3f/ Exercetur praeterea et iustitia, per quam se ipsos diiudicant, et pro offensis suis satisfacere Deum student, castigando corpora sua, et in servitutem redigendo, mundantes animas suas ab omni inquinamento peccati, per voluntariam poenitentiam, et sacrae communionis perceptionem. Habet praeterea locorum sacrorum veneranda maiestas, (praesertim ubi corpora aliquorum sanctorum reposita sunt,) occultam quandam vim ad excitandum frigida et torpentia hominum corda, ad Dei et sanctorum admirationem et amorem. Itaque saepe homines ipsi mirentur unde illis insolita quaedam pietas et devotio proveniat. Quod facile in se advertere potuerunt, qui pie et religiose Romana templa visitaverunt,⁶⁰ sive proveniat ex Dei et sanctorum praesentia, sive ex locorum sanctitate. Nam si Deus ubique praesens est, multo magis in domo sua quae est domus orationis. Si adest in medio duorum, vel trium in nomine suo congregatorum⁶¹ multo magis ubi plura milia ad deprecandum et laudandum ipsum conveniunt. Et sancti libentius et

⁵⁶ Péld 1, 7.

⁵⁷ Vö. Jer 9, 22–23.

⁵⁸ Vö. Ján 17, 3.

⁵⁹ Vö. Préd 12, 13.

⁶⁰ Vö. Zsolt 138, 2.

⁶¹ Vö. Mt 18, 20.

crebrius ibi adsunt, ubi eorum corpora requiescunt, et in honore habentur, quam in aliis locis, ut facile perspicui potest ex innumeris miraculis quae facta sunt et fiunt, apud reliquias martyrum. His accedit communis multitudinis fervor in visitandis ecclesiis, et diversorum populorum una fides, una religio, unusque modus colendi Deum, qui mutuo se se admirantur, mutuo se bonis exemplis ad poenitentiam, devotionem, et ad laudandum Deum in sanctis suis excitantur, mutuo sibi congratulantur, et carioribus votis Deo gratias agunt, quod tam diversas nationes, in unam sanctam catholicam ecclesiam congregaverit, et singuli propriis quibusdam virtutibus, tamquam syderibus relucunt, mutuo sibi ad pietatis, et misericordiae exercenda opera praebent occasionem.

3. Quemadmodum nos Romae, praecedenti anno Jubileo 1575, non sine ingenti nostra consolatione et admiratione fieri conspeximus. Aderant tunc ibi diversarum gentium peregrini: Armeni, Graeci, Albani, Epirotae, Bulgari, Rasciani, Moscovitae, Dalmatae, Itali, Hispani, Lusitani, Indi, Galli, Angli, Belgae, Flandri, Germani, Ungari, Poloni, et Bohemi, qui omnes uno ore, uno corde, una fide, atque una consona voce glorificabant Deum in sanctis suis. Erat ibi vere credentium in Domino, tam Romanorum, quam peregrinorum cor unum, et anima una,⁶² dum quaelibet natio suo idiomate, unam eandemque fidem, et religionem personaret, quam Romana confitetur et praedicat ecclesia, et quaelibet earum pia quadam aemulatione et contentione conaretur alteram superare, in orationis assiduitate et poenitentiae severitate. /4f/ Addebat animum peregrinis ad pietatis et humilitatis exercitia, exemplum Sanctissimi Pontificis Gregorii 13, et illustrissimorum cardinalium, qui magna animi demissione, et ingenti charitatis ardore, atque peregrinorum admiratione, easdem ecclesias, quas illi, pie et devote saepius invisebant, et aegenis atque pauperibus largas eleemosynas distribuebant. Augebat praeterea populi quasi infiniti pietatem, et devotionem Romanorum nobilium et civium, in peregrinos summa charitas et munificentia, et potissimum Sodalitatis Sanctae Trinitatis, admiranda liberalitas et sollicitudo ac diligentia in suscipiendis et alendis peregrinis. Ausim secure affirmare, toto illo tempore, quo annus sanctus duravit, in hac Sancta Sodalitate plures quam centum quinquaginta millia peregrinorum hospicio fuisse excepta, et necessariis alimentis refecta.

Nam (ut ex litteris eiusdem sodalitatis inferius demonstrabo) a Januario usque ad ultimum diem Julii numerati sunt centum et octo milia peregrini, et praeterea 456, valetudinarii autem sive convalescentes infirmi, qui ex aliis hospitalibus eo venerunt septies mille 441, quibus hospicium et victum, nonnullis etiam viaticum, quo in patriam possint redire, Sodales S.

⁶² Vö. ApCsel 4,24.

Trinitatis praebuerunt, et nonnullos quidem adluerunt triduo, alios quadri-
duo, quosdam etiam qui ex remotioribus provinciis venerunt, 10 vel 15 die-
bus sufficienti alimento refecerunt. Periucundum erat videre tunc nobiles
Romanos, et quosdam etiam ex illustrissimis cardinalibus, rubris saccis ne
agnoscerentur indutos, lutosos et pulvere foedatos pedes peregrinorum ab-
luere, ungues abscindere, pustulas ex itineris difficultate in plantis pedum
exortas aperire. Pharmata adhibere, ablutos deinde pedes linteo, quo percinti
erant extergere, et oscula illis imprimere, tandem mensas sternere, famulo-
rum subire officia, et propriis manibus fercula, et pocula peregrinis mini-
strare. Hi sunt praeclari fructus vivae et Romanae fidei, qui non inveniuntur
in illis, qui de sola mortua fide glorientur. Hanc fidem charitate ardentem,
Romani a primis columnis ecclesiae S. Petro et Paulo didicerunt in ea urbe,
qui Romanam (teste Ireneo)⁶³ fundaverunt ecclesiam. Propterea vera fides,
veraque christiana religio, neque per paganos, neque per haereticos labefac-
tari unquam, vel extingui potuit.

Verax enim est illa Christi promissio: Ego rogavi per te Petre, ut non de-
ficiat fides tua. Et similiter illa promissio: Tu es Petrus et super hanc petram
aedificabo ecclesiam meam /5f/ et portae inferi non praevallebunt adversus
eam.⁶⁴ Ad hanc Romanam ecclesiam, ut idem Ireneo ait, propoter potenti-
orem principalitatem necesse est omnem convenire ecclesiam, hoc est eos,
qui sunt undique fideles, in qua semper ab his qui sunt undique conservata
est, ea quae est ab apostolis traditio. Erat praeterea iucundum Romae intue-
ri, quotidie fere novas in urbem et in aedem S. Petri decentissimo ordine
ingredientes Sodalitates, toto itinere orantes vel litanias concinentes, et
quasdam ex illis munera non spernenda templis offerentes, nonnullas usque
ad perfusionem sanguinis se acriter flagellantes, reliquias vero patronorum
suorum martyria ad vivum repraesentantes. Nec defuerunt ex haereticis,
quidam non infimae sortis viri, qui ad annum sanctum Romam, non pietatis
aut devotionis, sed curiositatis, et explorandi causa venerunt, ut viderent
quid rerum tunc ibi a catholicis ageretur, ut calumniandi Romamam ecclesi-
am venarentur occasionem, sed cum nihil quod iure possint reprehendere,
invenissent, plurima autem in Romanis vel peregrinis conspexissent, quae
summa laude, et commendatione digna forent, stupore repleti, cordeque
compuncti suos errores agnoverunt, detestati et confessi sunt, et catholicae
ecclesiae reconciliati, participes et ipsi Sancti Jubilei facti, cum gaudio, lon-
ge meliores quam venerant, in patriam redierunt, annuntiantes suis familia-
ribus admirabilia Dei opera, quae Romae vidissent, et quae etiam in se ipsis
experti fuissent. Huiusmodi magnalia Dei opera, in Romanis et peregrinis,
cum plurima ego vidissem et audivissem, praecedenti anno jubileo 1575, et

⁶³ Irenaeus egyházatya, 140 k.–202 k.s

⁶⁴ Vö. Luk 22,32; Mt 16,18.

a principio, usque ad finem praesens fuissem in urbe (eram enim unus ex poenitentiaris Sancti Petri, pro natione Ungarica) annotavi ut potui acta singulorum mensium, et historiam totius illius anni sancti conscripsi, quam hactenus suppressam tenui, quod non videtur esse magni momenti res iam transacta, sed cum nuper scripta mea revolvissem et in eam incidissem, simulque animadvertissem sequentem Jubileum Annum 1600 non procul abesse, rem non ingratam facturam me putavi, et peregrinis christianis, qui ad sequentem annum jubileum sunt profecturi Romam, et his qui non sunt ituri, si populo historiam illam committerem. Nam ex illa quivis facile intelligere poterit, quae facta sunt praecedenti jubileo Romae, et probabili coniectura assequi poterit, quae futura sint sequenti 1600; si tamen bella non inturbaverint. Indignum praeterea mihi videbatur, silentio tegere praeclara Romanorum facta, et in peregrinos atque exterarum nationes eximiam benevolentiam, raram liberalitatem, et incredibilem charitatem. Sub tuo autem nomine, Princeps Illustrissime, hoc opus exiguum in lucem emittere volui.

4. /6f/ Primum ut hoc munusculo meum erga Tuam Serenitatem amorem testatum relinquerem. Ex quo enim cum magis Tuam Serenitatem ad salutandum accesi, ita mihi praeclara indoles animi tui semper probata est, ut memoria tuae charitatis, nunquam mihi e mente excedere potuerit. Quare aequum videbatur, ut meum quoque amorem signo aliquo erga Tuam Serenitatem demonstrarem. Deinde ut calcar adderem currenti in catholicae fidei propagatione et confirmarem Tuam Serenitatem in ea pietate, et devotione erga loca Deo sacrata, et sanctorum reliquias. Non enim me latet, quanta animi modestia, cum sanctissima matre et electis sororibus, divae virginis templa quotannis adire soleatis, idque non sine grandi vestra consolatione et precumstrarumque copioso fructu. Nos autem multis exemplis in hoc libro demonstramus, Deo rem gratissimam esse piorum hominum ad loca sacra perfectionem. Postremo ut et nomine meo, et collegii Grecensis Serenitati Tuae congratularer, et gratias agerem quod Academiam a prudentissimo et pientissimo parente vestro erectam et fundatam, pari pietate et clementia Tua Serenitas conservat, fovet atque tuetur quod certe aeternum decus, sempiternamque memoriam, toti vestrae familiae, et salutem subditis vestris conciliabit, si et deinceps consueta cura, et benevolentia, Tua Serenitas prosecuta fuerit. Ex bene namque instituta iuventute in timore Dei, in pietate, in rebus ad salutem animae pertinentibus, atque in liberalibus disciplinis, periti, et boni consilarii, prudentes senatores, et cives. Sapientes episcopi, et prelati, pastoresque eruditione ac vitae integritate conspicui prodire consueverunt, per quos extirpatis haeresibus et vitiis, summa pax et tranquillitas in regno, et in populo sequi communiter solet. Iam vero quanta Tuae Serenitatis, apud Deum sit reposita merces, quantaque praemia, pro tot animabus vel ad fidem reductis vel in catholica religione conservatis. Cogitandum Tuae Serenitati relinquo: Si enim qui scandalizat unum de minimis,

qui in Christum credunt, malo suo exemplo perdit fratrem pro quo Christus mortuus est, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo eius et demergatur in profundum maris⁶⁵. Ergo qui unum de minimis illis conservaverit, ne pereat, dignus est vita, propterea quod auctor fuerit vitae proximo suo. Qui autem integram provinciam conservaverit, ne per erroreset haereses pereat, quis praemium et coronam illius digne aestimare poterit? Pro singulis enim animabus merito singulas corollas consequetur. /7f/ Macte igitur virtute Optime Princeps: Perge animose haereses evellere, et avitam religionem in tuam provinciam reducere, et catholicam fidem in civitatibus et oppidis tibi subiectis plantare, aderit Christus coeptis tuis, et inimicos veritatis coram te humiliabit. Aderunt ex collegio tuo eruditi, et probatae vitae sacerdotes et docti pastores, qui in evellendis spinis haereses sedulo tuae Serenitati suam operam praestabunt. Aderunt caelites divinitus missi, qui pios conatus tuos adiuvabunt, et precibus suis apud Deum obtinebunt, ut quod praeclare caepisti, ad optatum finem perducere valeas, brevique videas totam provinciam tuam, eandem fidem catholicam communi voce resonantem, ac tandem emenso aerumnoso huius vitae curriculo, bonis, et Deo charis principibus reposita in caelo praemia feliciter consequaris. Vale feliciter.

⁶⁵ Vö. Mt 18,6.

Ad omnes chri fideles, carmē mītatōriū Romam,
ad annū Jubileum, millēsimū sexcentēsimū, pro cōsequē:
da plenaria peccatorū suorum indulgentia:
p. stephā Aratoris.

Aurea post quintum confluxunt saecula Lustrum:
In solis thæbus, nūc rutilat radijs.
Filius æterni patris, de virgine natus,
qui redimit mundum, sanguine purpureo:
Christicōtis cunctis offert, hoc tempore sacro,
Errati veniam, donaq; gratuita.
Peccati culpas, penasq; remittit acerbas:
Morte sua sacra, diluit omne nefas.
Dat deus hoc munus cunctis, quos fecerit unum,
Unus fons, unus spiritus, una fides.
Non grauitas scelerum, numerusq; exasperat vllum,
Indulgentiarum murrere, tutus erit.
Contritus, fassus fuerit sicrimina cuncta:
Bisq; duo Romæ, templa reuisat oceanis:
Sanctorum Petri, Pauli ducis, atq; Joannis,
Et matris matris, virginis atq; sacre.
Triginta vicibus, Romanus templa reuiset:
Advena quidē eris, corde, animiq; pio.
Ist labor exiguus, sed præmia magna reportat,
Purgatos vicij, scandere ad astra facit.
Discite mortales, dum uoluitur Aureus annus,
Munere Jubilei, tempore labem animi.
Nemo igitur latitet, nullam recordia tardet,
Quin currat Romam, tempore Jubilei.
Credo mihi rediet, domus cumulatæ opimis,
Sanctior & fiet, quam prius ipse fuit.
Tūc orā dōca.

2. számú melléklet

Ad omnes christianos fideles carmen invitatorium Romam
ad annum Jubileum, millesimum sexcentisimum, pro consequen-
da plenaria peccatorum suorum indulgentia
P. Stephani Aratoris

1 Aurea post quintum consurgunt saecula lustrum,
2 Insolitis Phoebus nunc rutilat radiis.
3 Filius aeterni patris de virgine natus,
4 Qui redimit mundum Sanguine purpureo.
5 Christicolis cunctis offert hoc tempore sacro
6 Errati veniam donaque gratuita.
7 Peccati culpas paenasque remittit acerbas,
8 Morte sua sacra diluit omne nefas.
9 Dat deus hoc munus cunctis, quos fecerit unum,
10 Unus fons, unus spiritus, una fides.

11 Non gravitas scelerum numerusque exterreat ullum,
12 Indulgentiarum munere tutus erit
13 Contritus, fassus fuerit si crimina cuncta,
14 Bisque duo Romae templa revisat ovans
15 Sanctorum Petri, Pauli ducis, atque Joannis,
16 Et Mariae matris virginis atque sacrae.
17 Triginta vicibus Romanus templa reviset,
18 Advena quindenis, corde animaque pio.
19 Est labor exiguus, sed praemia magna reportat,
20 Purgatos viciis scandere ad astra facit.
21 Discite mortales, dum volvitur Aureus annus,
22 Munere Jubilei tergere labem animi.
23 Nemo igitur latitet, nullum vecordia tardet,
24 Quin currat Romam tempore Jubilei.
25 Crede mihi, rediet donis cumulatus opimis,
Sanctior et fiet, quam prius ipse fuit.

Τὸ θεο δοσα.